

УДК: 159.953

Вплив мотивації досягнення та гендерних ролей на вибір художнього тексту для відтворення при мимовільному запам'ятовуванні

Панібратенко В.В.

У статті розглядається залежність між вибором певного художнього тексту для відтворення при мимовільному запам'ятовуванні та мотивацією досягнення й гендерними ролями. Проведене дослідження показало, що гендерні ролі більшою мірою впливають на вибір тексту юнаками, а мотивація досягнення - на вибір тексту дівчатами. Доведено, що визначальним для вибору тексту для відтворення є дві тенденції: збіг певних мотивів і мотиваційних утворень випробуваних з рисами героїв тексту та ситуація компенсації та недостачі певних рис.

Ключові слова: мимовільне запам'ятовування; мотивація досягнення, прагнення до успіху і уникнення невдачі, гендерна роль.

В статье рассматривается зависимость между выбором определенного художественного текста для воспроизведения при произвольном запоминании и мотивацией достижения, гендерными ролями. Проведенное исследование показало, что гендерные роли большей мерой влияют на выбор текста юношами, а мотивация достижения - на выбор текста девушками. Доказано, что определяющим для выбора текста для воспроизведения являются две тенденции: совпадение определенных мотивов и мотивационных образований испытуемых с чертами героев текста и ситуация компенсации и нехватки определенных черт.

Ключевые слова: произвольное запоминание; мотивация достижения, стремление к успеху и избегание неудачи, гендерная роль.

The article considers the relationship between the choice of a particular literary text to play with involuntary memorization and motivation to achieve, gender roles. The study shows that gender roles are more a measure of influence on the choice of text youths, and the motivation to achieve - your choice of text girls. We prove that the determinant for the choice of text for playback is two trends: the convergence of certain motives and motivational structures of subjects with features of the text characters and situation, and compensation for a lack of certain features.

Key words: involuntary memorizing; motivation of achievement; desire for success and avoiding failure, gender role.

Постановка проблеми. Ще з минулого століття мотив багатьма психологами трактувалася як рушійна сила, як спонукання. У західній психології вважається, що мотивація відповідає за стратегічну спрямованість поведінки на мету. З погляду В. К. Вілюнаса, окремі механізми мотивації відповідають саме за спосіб поведінки, тобто за те, як робиться [2].

«Мотивація - через психіку детермінація, що реалізується», - писав С. Л. Рубінштейн [5]. Тому повинна бути детермінована не тільки й не стільки фізіологічна реакція, скільки психічна, що зачіпає вищі рівні психічної регуляції, пов'язана з усвідомленням стимулу й доданням йому тої або іншої значимості. Тільки після цього в людини може з'явитися бажання або усвідомлення необхідності реагувати на стимул тим або іншим способом, визначається мета й з'являється прагнення до її досягнення.

Внаслідок цього більшість вітчизняних і закордонних психологів уважають, що мотив - це не будь-яке виникле в організмі людини спонукання (що розуміється як стан), а внутрішнє усвідомлене спонукання, що відбиває готовність людини до дії або вчинку. Таким чином, стимул викликає (спонукує) дію або вчинок не прямо, а опосередковано, через мотив: побудником мотиву є стимул, а побудником дії або вчинку - внутрішнє усвідомлене спонукання, прийняте багатьма психологами як мотив. Х. Хекхаузен із цього приводу пише, що мотивація - це спонукання до дії певним мотивом. А мотивацію досягнення Х. Хекхаузен визначав як спробу збільшити або зберегти максимально високими здібності людини до всіх видів діяльності, до яких можуть бути застосовані критерії успішності. Він виділяв наступні характеристики мотивації досягнення: спрямованість на певний кінцевий результат, орієнтація на мету; постійний перегляд цілей; постійне повернення до перерваного завдання, поновлення основної спрямованості дій; часове охоплення ряду дій [6].

Хоча в жодній роботі намір не ототожнюється прямо з мотивом і розглядається їхнє співвідношення, визнання за наміром спонукальної сили вказує на те, що він самим тісним образом пов'язаний з мотивацією й мотивами. У роботах Л. И. Божович наміри розглядаються як побудники поведінки в тих випадках, коли приймаються рішення. При цьому вона відзначає, що наміри виникають на базі потреб, які не можуть бути задоволені прямо вимагають ряду проміжних ланок, що не мають своєї власної спонукальної сили. У цьому випадку вони виступають як побудник дій, спрямованих на досягнення проміжних цілей [2].

Таким чином, мотиви як спонукання та як наміри можуть певним чином впливати на вибір тексту при мимовільному запам'ятовуванні.

На мотивацію, у тому числі і на мотивацію досягнення, можуть впливати гендерні особливості, зокрема гендерні ролі людини, які, у свою чергу, також можуть впливати й на запам'ятовування [1]. Гендер є однією з істотних детермінант, яка формує мотиви, цілі й ціннісні пріоритети особистості. Зв'язок пам'яті з гендером і мотиваційно - особистісні характеристики пам'яті здебільш проявляються при запам'ятовуванні смислової інформації й стосуються насамперед тих видів пам'яті, які тісно пов'язані з особистістю. Що і обумовило вибір предмету дослідження - мимовільну пам'ять, художнього тексту як смислової інформації для запам'ятовування.

Мета дослідження полягає у встановленні залежностей між вибором певного художнього тексту для відтворення при мимовільному запам'ятовуванні та мотивацією досягнення й гендерними ролями.

Відповідно до висунутої мети були визначені наступні завдання дослідження:

1. Визначити який художній текст обирають для відтворення при мимовільному запам'ятовування випробувані з певними типами домінуючої мотиваційної тенденції.
2. Визначити який художній текст обирають для відтворення при мимовільному запам'ятовування випробувані з певними гендерними ролями.
3. Виявити вплив мотивації досягнення та гендерних ролей на вибір художнього тексту для відтворення

при мимовільному запам'ятовуванні.

Для дослідження продуктивності мимовільного запам'ятовування використовувалась експериментальна методика вивчення запам'ятовування тексту. Текстів для запам'ятовування було два, вони були гендернозабарвленими і містили моменти, пов'язані з мотивацією досягнення. Героєм першого тексту був маскулітний чоловік з вираженим мотивом прагнення до успіху, а героїнею іншого тексту – маскулітна жінка теж з вираженим мотивом прагнення до успіху. Випробувані читали обидва тексти, але мали змогу обрати той текст, який би вони хотіли відтворити. Дослідження гендерних ролей проводилося за допомогою Анкети статевих ролей С. Бем (BRSI) [4]. Для дослідження мотивації досягнення використовувався тест-опитувальник для виміру мотивації досягнення (А. Мехрабіана) [3], методика «Мотивація успіху і боязнь невдачі» (А.О. Реана), методика «Потреба у досягненні» (Ю.М. Орлова), опитувальник «Структура мотивації» (В.К. Горбачевського) [2].

У нашому дослідженні взяли участь 180 чоловік (115 дівчат і 65 юнаків) у віці 18-19 років.

Основний матеріал і результати дослідження. Згідно з метою дослідження, ми виділили чотири групи випробуваних у групі чоловіків і в групі жінок за показниками мотивації досягнення: верхні 27% вибірки характеризуються вираженим мотивом прагнення до успіху; 23% вибірки близькі до верхніх 27% - менш вираженим мотивом прагнення до успіху; 23% вибірки близькі до нижніх 27% - менш вираженим мотивом уникнення невдачі; а нижні 27% вибірки - вираженим мотивом уникнення невдачі. Крім того, групи дівчат і юнаків по показниках маскулітності та фемінітності були розділені на 4 статеворольових типів.

У групі випробуваних, які для відтворення обрали текст №1, було визначено 18% дівчат та 16% юнаків з маскулітною гендерною роллю, 18% дівчат та 19% юнаків - з фемінітною, 35% дівчат та 42% юнаків - з андрогінною, 29% дівчат та 23% юнаків з недиференційованим статеворольовим типом. Ми отримали такі результати, згідно з якими випробувані з високим мотивом прагнення до успіху мають маскулітну або андрогінну гендерну роль, а випробувані з високим мотивом уникнення невдачі – або фемітну, або належать до недиференційованого статеворольового типу. Такі результати є цілком закономірними, тому що маскулітна гендерна роль у деякому сенсі передбачає володіння такими рисами, які спонукають до досягнення, а фемітна гендерна роль може спонукати до розвитку остраху успіху, вираженого мотиву уникнення невдачі. У групі випробуваних, які для відтворення обрали текст №1, було визначено 36% дівчат та 26% юнаків з вираженим мотивом прагнення до успіху, 19% дівчат та 19% юнаків - з менш вираженим мотивом прагнення до успіху, 24% - з дівчат та 16% юнаків з менш вираженим мотивом уникнення невдачі, 21% дівчат та 39% юнаків з вираженим мотивом уникнення невдачі. Таким чином, текст №1 при безпосередньому відтворенні обирають андрогінні дівчата з вираженим мотивом прагнення до успіху та андрогінні юнаки з вираженим мотивом уникнення невдачі. У андрогінних дівчат з вираженим мотивом прагнення до успіху спрацьовує механізм ідентифікації з героїнею тексту №1 - маскулітною жінкою з вираженим мотивом прагнення до успіху, яка домоглася успіхів у різних сферах свого життя, а для андрогінних юнаків з вираженим мотивом уникнення невдачі цей текст є привабливим через те, що героїня мала непритаманні юнакам риси, яких їм не вистачає і в яких вони відчувають потребу або через те що, героїня відповідає ідеальному образу жінки в уявленні юнаків, володіє рисами, які цінують юнаки у особах протилежної статі.

У групі випробуваних, які для відтворення обрали текст №2, було визначено 21% дівчат та 19% юнаків з маскулітною гендерною роллю, 25% дівчат та 16% юнаків - з фемінітною, 27% дівчат та 25% юнаків - з андрогінною, 27% дівчат та 40% юнаків з недиференційованим статеворольовим типом. Для відтворення текст №2 обрали 19% дівчат та 31% юнаків з вираженим мотивом прагнення до успіху, 27% дівчат та 24% юнаків - з менш вираженим мотивом прагнення до успіху, 23% - з дівчат та 27% юнаків з менш вираженим мотивом уникнення невдачі, 31% дівчат та 18% юнаків з вираженим мотивом уникнення невдачі. Таким чином, текст №2 при безпосередньому відтворенні обирають дівчата з вираженим мотивом уникнення невдачі та юнаки з вираженим мотивом прагнення до успіху. Відповідно, при обранні для відтворення тексту №2 ми спостерігаємо протилежну тенденцію: у юнаків з вираженим мотивом прагнення до успіху спрацьовує механізм ідентифікації з героєм тексту №2 - маскулітним чоловіком з вираженим мотивом прагнення до успіху, який вірив у власні сили і досягав поставленої мети, а для дівчат з вираженим мотивом уникнення невдачі цей текст є привабливим або через те, що спрацьовує механізм ідентифікації з героїнею тексту, яка мала подібні особливості мотиваційної сфери, або через те що, герой відповідає ідеальному образу чоловіка в уявленні дівчат, володіє рисами, які цінують дівчата у особах протилежної статі.

Для виявлення впливу мотивів особистості та гендерних ролей на вибір тексту для відтворення було розраховано коефіцієнти дихотомічної кореляції Пірсона. Розраховані коефіцієнти свідчать, що на вибір тексту для відтворення юнаками впливають такі мотиви і гендерні ролі – мотив оцінки рівня досягнутих результатів ($p \leq 0,05$), мотив наміченого рівня мобілізації зусиль ($p \leq 0,01$), показники фемінітності ($p \leq 0,05$). Таким чином, високі показники фемінітності, виражені мотиви оцінки рівня досягнутих результатів та наміченого рівня мобілізації зусиль у юнаків визначають вибір тексту №1 про маскулітну жінку з вираженим мотивом прагнення до успіху, яка домоглася успіхів у різних сферах свого життя. І навпаки – низькі показники фемінітності, виражені мотиви оцінки рівня досягнутих результатів та наміченого рівня мобілізації зусиль у юнаків визначають вибір тексту про маскулітного чоловіка з вираженим мотивом прагнення до успіху. У фемітних чоловіків мабуть не спрацьовує механізм ідентифікації з маскулітним героєм другого тексту, можливо через те, що він мав протилежні до них статеворольові характеристики, і у цьому випадку текст про маскулітну жінку є більш привабливим і не викликає такого сильного особистісного відторгнення. А у юнаків з низькими показниками фемінітності навпаки спрацьовує механізм ідентифікації з маскулітним героєм іншого тексту, і через це обирається саме цей текст для відтворення. Юнаки, які високо оцінують свій рівень вже досягнутих результатів, співвіднесених зі своїми можливостями в цьому виді діяльності, для відтворення обирають текст про жінку, яка ставила перед собою досить важкі цілі, у всіх видах діяльності досягала високих результатів, таким чином визначальним для вибору тексту є збіг рис випробуваних та героїні тексту. Високий намічений рівень мобілізації зусиль, необхідних для досягнення результатів, також корелює з обранням цього ж тексту юнаками, мабуть це пов'язано з інформацією цього тексту про те, що героїня вміла згуртуватися і впевнено

йти до перемоги, до досягнення мети. Знов ж таки ми спостерігаємо, що визначальним для обрання того чи іншого тексту для відтворення є збіг власних рис і мотиваційних випробуваних та героїв тексту. Низька оцінка рівня досягнутих результатів та наміченого рівня мобілізації зусиль у юнаків визначають вибір тексту про маскулітного чоловіка, який володів протилежними мотивами, таким чином юнаки, які не мають тих чи інших рис і мотивів, мабуть компенсуючи цю відсутність, обирають саме цей текст. Роблячи підсумок, треба зауважити, що герой та героїня обох текстів мали в принципі подібні мотиви і мотиваційні утворення, які стали визначальними для вибору тексту для відтворення юнаками: у випадку збігу певних мотивів юнаки обирали текст №1, а у випадку компенсації та недостачі – другий текст.

Розраховані у групі дівчат коефіцієнти дихотомічної кореляції Пірсона свідчать, що на вибір тексту для відтворення дівчатами впливають такі мотиви і мотиваційні утворення – мотив уникнення ($p \leq 0,05$), мотив самоповаги ($p \leq 0,05$), мотив оцінки свого потенціалу ($p \leq 0,05$), показник мотивації успіху і боязні невдачі ($p \leq 0,01$). Таким чином, чим якщо у дівчат виражена мотивація досягнення, вони для відтворення обирають текст про жінку з вираженим мотивом прагнення до успіху, що домоглася успіхів у різних сферах свого життя, що мабуть пов'язано з механізмом ідентифікації, для дівчат з вираженим мотивом прагнення до успіху значимою інформацією є та, яка відповідає їх власній структурі мотивації. Також, високі показники мотиву самоповаги, виражене прагнення ставити перед собою усе більш і більш важкі цілі в однотипній діяльності впливає на вибір значимої інформації про героїню, яка мала подібні риси і мотиви. Дівчата, які високо оцінюють свій потенціал для відтворення обирають текст про маскулітну жінку з вираженим мотивом прагнення до успіху. А вибір тексту №2 про маскулітного чоловіка, який прагнув успіху і досяг великих результатів, визначається острахом невдачі, низьким мотивом самоповаги, низькою оцінкою свого потенціалу, низьким мотивом уникнення. Отже, дівчата, які не володіють тими чи іншими рисами і мотивами мабуть компенсуючи цю відсутність обирають саме текст про героя, який володів протилежними випробуваними мотивами і рисами, в яких вони відчувають потребу або герой відповідає вимогам, які вони висувують до осіб протилежної статі, і цей текст привертає увагу і відтворюється. Ми можемо зробити подібний висновок, як і у групі юнаків визначальним для вибору тексту для відтворення є мотиви і мотиваційні утворення випробуваних - у випадку збігу певних мотивів дівчат з рисами героїв тексту обирається текст №1, а у випадку компенсації та недостачі – другий текст.

Проведений дискримінантний аналіз дозволив судити про те, присутні чи ні в групах, які обрали для відтворення той або інший текст, особливості, які дискримінують, дозволяють судити про відношення до однієї із двох груп (які відтворюють текст №1 і які відтворюють текст №2). Дані свідчать, що у групі юнаків по показникам фемінінності та мотиву оцінки рівня досягнутих результатів спостерігається значне розходження між групами ($p < 0,05$). До групи, які для відтворення обрали текст №1, відноситься 31 спостереження. 24 спостереження (77,4 %) були прогнозовані коректно, а 7 (22,6 %) помилково віднесені до групи юнаків, які для відтворення обрали текст №2. У групі юнаків, які для відтворення обрали текст №2, налічується 32 спостереження. 24 спостереження (75 %) були визначені коректно, а 8 (25 %) помилково були віднесені до групи юнаків, які для відтворення обрали текст №1. Кінцевим результатом є коректна ідентифікація спостережень, рівня 76,2 %. Цей показник може бути розцінений як прийнятний.

У групі дівчат по показникам мотивації досягнення, мотиву оцінки свого потенціалу, мотиву самоповаги та мотиву уникнення спостерігається значне розходження між групами ($p < 0,05$). До групи дівчат, які для відтворення обрали текст №1, відноситься 61 спостереження. 41 спостереження (67,2 %) були прогнозовані коректно, а 20 (32,8 %) помилково віднесені до групи дівчат, які для відтворення обрали текст №2. У групі дівчат, які для відтворення обрали текст №2, налічується 44 спостереження. 29 спостереження (65,9 %) були визначені коректно, а 15 (34,1 %) помилково були віднесені до групи дівчат, які для відтворення обрали текст №1. Кінцевим результатом є коректна ідентифікація спостережень, рівня 66,7 %. Цей показник може бути розцінений як помірно прийнятний.

Таким чином, ми проходимо до наступних висновків. На вибір тексту для відтворення при мимовільному запам'ятовуванні впливає мотивація досягнення та гендерні ролі випробуваних. Гендерні ролі більшою мірою впливають на вибір тексту юнаками, так високі показники фемінінності визначають вибір тексту №1 про маскулітну жінку, яка домоглася успіхів у різних сферах свого життя. У фемінних юнаків не спрацьовує механізм ідентифікації з маскулітним героєм другого тексту, через те, що він мав протилежні для них статеворольові характеристики, а маскулітна героїня відповідає ідеальному образу жінки в уявленні випробуваних. Вплив мотивації досягнення на вибір тексту ми визначаємо у групі дівчат, так дівчата з вираженим мотивом прагнення до успіху для відтворення обирають текст про жінку з вираженим мотивом прагнення до успіху, що пов'язано з механізмом ідентифікації, для дівчат з вираженим мотивом прагнення до успіху значимою інформацією є та, яка відповідає їх власній структурі мотивації. А юнаки з вираженим мотивом прагнення до успіху для відтворення обирають другий текст про маскулітного чоловіка з вираженим мотивом прагнення до успіху, який вірив у власні сили і досягав поставленої мети, у юнаків спрацьовує механізм ідентифікації з героєм тексту. Відповідно, визначальним для вибору тексту для відтворення випробуваними є дві тенденції: збіг певних мотивів і мотиваційних утворень випробуваних з рисами героїв тексту та ситуація компенсації та недостачі певних рис.

Література

1. Иванова Е. Ф. О гендерных особенностях памяти / Е. Ф. Иванова // Гендерные исследования, № 3, 1999.
2. Ильин Е. П. Мотивы и мотивация / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2004.
3. Общая психодиагностика / Под ред. Бодалева А. А., Столина В. В. М.: Изд-во, МГУ, 1987.
4. Пайнс Э. Практикум по социальной психологии / Э. Пайнс. – СПб.: Питер, 2000. – 522 с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2003. – 720 с.
6. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Х. Хекхаузен. - СПб.: Речь, 2001.